



**UNIVERSITATEA  
BABEȘ-BOLYAI**

**Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației  
Școala Doctorală „Educație, Reflecție, Dezvoltare”**

# **Dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor prin educația morală. Aplicații în învățământul primar**

**Conducător științific,**

**Prof. Univ. Dr. Ion ALBULESCU**

**Drd. Crina-Dumitrița POPA**

**Cluj-Napoca**

**2019**

## CUPRINS

Lista tabelor din text.....	8
Lista figurilor din text.....	18
Glosar.....	22

### Partea I

Introducere.....	24
------------------	----

### Capitolul I

#### INTELIGENȚA SOCIO-EMOȚIONALĂ DIN PERSPECTIVĂ PEDAGOGICĂ

I.1. Conceptul de inteligență socio-emoțională.....	29
I.1.1. Repere teoretice necesare pentru construirea semnificației conceptului de inteligență socio-emoțională.....	29
I.1.2. Modele teoretice ale inteligenței emoționale.....	37
I.1.3. Modele teoretice ale inteligenței sociale.....	45
I.1.4. Relația dintre inteligența emoțională – inteligența socială.....	57
I.2. Abordarea conceptului de inteligență socio-emoțională din perspectivă pedagogică.....	59
I.2.1. Abordarea inteligenței socio-emoționale la nivelul sintezei dintre inteligența socială și inteligența emoțională.....	59
I.2.2. Simbioza conceptelor inteligență socială – inteligență emoțională.....	61
I.2.3. Semnificația pedagogică a conceptului de inteligență socio-emoțională.....	67
I.3. Competențele socio-emoționale la nivelul procesului de învățământ valorificabile în contextul curriculumului pentru învățământ primar.....	70
I.3.1. Conceptul de competență. Importanța competențelor socio-emoționale.....	71
I.3.2. Competențele socio-emoționale în cadrul procesului de învățământ.....	78
I.3.3. Motivația școlară – factor declanșator în dobândirea competențelor socio-emoționale.....	86
I.3.4. Competențele socio-emoționale în contextul învățământului primar.....	91
I.3.5. Competențele socio-emoționale la nivelul disciplinelor de învățământ circumscrise ariilor curriculare din învățământul primar.....	93

I.3.6. Competențele socio-emoționale ale profesorului în calitate de manager al clasei de elevi.....	107
--	-----

## **Capitolul II**

### **EDUCAȚIA MORALĂ**

II.1. Educația morală din perspectivă istorică.....	114
II.1.1. Educația morală în pedagogia premodernă.....	115
II.1.2. Educația morală în pedagogia modernă.....	123
II.1.3. Educația morală în pedagogia contemporană/ postmodernă.....	133
II.2. Definierea educației morale la nivel de concept pedagogic fundamental din perspectiva paradigmei curriculumului.....	138
II.2.1. Valoarea generală și valorile specifice reflectate la nivelul educației morale.....	139
II.2.2. Scopul și obiectivele specifice ale educației morale, definite în termeni de competențe generale și specifice.....	146
II.2.3. Conținuturi particulare și forme generale ale educației morale.....	151
II.2.4. Principiile educației morale.....	153
II.2.5. Metodologia de realizare a educației morale.....	154
II.3. Caracteristici ale educației morale la nivelul învățământului primar.....	159
II.3.1. Valorile morale în Curriculumul pentru învățământul primar.....	159
II.3.2. Modele de instruire pentru dobândirea valorilor morale angajate în dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor din învățământul primar.....	163

## **Capitolul III**

### **UN MODEL PEDAGOGIC AL CORELAȚIEI DINTRE COMPETENȚELE SOCIO-EMOȚIONALE ȘI VALORILE EDUCAȚIEI MORALE**

III.1. Competențele socio-emoționale generale promovate în curriculumul pentru învățământul primar din perspectiva educației morale.....	171
III.2. Competențele socio-emoționale specifice promovate în curriculumul pentru învățământul primar din perspectiva educației morale.....	173
III.3. Reliefarea valorilor morale promovate la vârsta școlară mica din perspectiva competențelor socio-emoționale.....	176
III.3.1. Un model de analiză-sinteză a valorilor morale aplicabil la nivel socio-emoțional.....	176

III.3.2. Valorile morale la nivel de educație formală implicate în dezvoltarea competențelor socio-emoționale.....	179
III.3.3. Valorile morale la nivel de educație nonformală implicate în dezvoltarea competențelor socio-emoționale .....	182
III.3.4. Valorile morale la nivel de educație informală, condiționată de experiența elevului, implicate în dezvoltarea competențelor socio-emoționale .....	183
III.4. Corelația dintre competențele socio-emoționale și valorile educației morale la nivel de model pedagogic orientativ.....	183

## **Partea a II-a**

### **CERCETARE PEDAGOGICĂ EXPERIMENTALĂ: „Dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor de vârstă școlară mică (clasa a IV-a) prin valorificarea conținuturilor educației morale (valorilor morale) în cadrul lecțiilor de Educație civică”**

#### **Capitolul IV**

##### **DESIGNUL CERCETĂRII**

IV.1. Premisele și contextul cercetării.....	191
IV.2. Scopul și obiectivele cercetării pedagogice.....	200
IV.3. Întrebările de cercetare.....	201
IV.4. Ipotezele cercetării.....	201
IV.5. Variabilele cercetării.....	202
IV.6. Prezentarea modelului educațional VMCSE.....	203
IV.7. Eșantionul de conținut.....	207
IV.8. Locul și perioada desfășurării cercetării.....	212
IV.9. Eșantioanele de subiecți.....	212
IV.10. Metodologia cercetării.....	216
IV.10.1. Analiza documentelor legislative și curriculare.....	218
IV.10.2. Experimentul psihopedagogic.....	218
IV.10.3. Ancheta pe bază de chestionar.....	220
IV.10.4. Observarea comportamentului elevilor.....	221
IV.10.5. Metoda testelor și a probelor de evaluare scrisă a comportamentului (competențelor).....	222

IV.10.6. Analiza produselor activității.....	223
IV.10.7. Metode statistice.....	224
IV.11. Etapele cercetării.....	225
IV.11.1. Etapa preexperimentală.....	225
IV.11.2. Etapa experimentului formativ.....	225
IV.11.3. Etapa postexperimentală.....	226
IV.11.4. Etapa de retestare.....	227
IV.12. Prelucrarea datelor.....	227
<b>Capitolul V. ETAPA PREEXPERIMENTALĂ</b>	
V.1. Scopul și obiectivele etapei preexperimentale.....	229
V.2. Analiza documentelor curriculare și legislative.....	229
V.3. Construirea instrumentelor cercetării.....	229
V.3.1. Validarea chestionarului privind dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală.....	232
V.3.2. Aplicarea chestionarului referitor la dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală.....	234
V.3.3. Aplicarea grilei de identificare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale de către profesori.....	235
V.4. Administrarea pretestului.....	235
V.4.1. Rezultate obținute în urma aplicării chestionarului referitor la dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală.....	235
V.4.1.1. Interpretarea statistică a datelor din pretest obținute prin aplicarea chestionarului.....	239
V.4.1.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de elevi în etapa pretestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.....	245
V.4.2. Rezultate obținute în urma aplicării grilei de observare de către profesori a competențelor socio-emoționale.....	247
V.4.2.1. Interpretarea statistică a datelor din pretest obținute prin aplicarea grilei de observare.....	251

V.4.2.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de profesori în etapa pretestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.....	257
<b>Capitolul VI. ETAPA EXPERIMENTALĂ</b>	
VI.1. Scopul și obiectivele etapei experimentale.....	260
VI.2. Implementarea programului de intervenție.....	260
VI.3. Activități didactice realizate la clasele experimentale.....	265
<b>Capitolul VII. ETAPA POSTEXPERIMENTALĂ</b>	
VII.1. Scopul și obiectivele etapei postexperimentale.....	270
VII.2. Rezultate obținute în urma aplicării testelor de progres referitoare la interiorizarea valorilor morale.....	270
VII.2.1 Valoarea morală a respectului.....	271
VII.2.2. Valoarea morală a altruismului.....	284
VII.2.3. Valoarea morală a responsabilității.....	298
VII.3. Rezultate obținute în urma aplicării chestionarului referitor la dezvoltarea de competențe socio-emoționale.....	313
VII.3.1. Interpretarea statistică a datelor din posttest obținute prin aplicarea chestionarului.....	316
VII.3.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de elevi în etapa posttestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.....	321
VII.4. Rezultate obținute în urma aplicării grilei de observare de către profesori a competențelor socio-emoționale.....	324
VII.4.1. Interpretarea statistică a datelor din posttest obținute prin aplicarea grilei de observare.....	326
VII.4.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de profesori în etapa posttestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.....	331
<b>Capitolul VIII. ETAPA DE RETESTARE</b>	
VIII.1. Scopul și obiectivele etapei de retestare.....	334
VIII.2. Rezultate obținute în urma aplicării chestionarului referitor la dezvoltarea competențelor socio-emoționale.....	334

VIII.2.1. Interpretarea statistică a datelor din retest obținute prin aplicarea chestionarului.....	336
VIII.2.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de elevi în etapa retestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.....	342
VIII.3. Rezultate obținute în urma aplicării grilei de monitorizare de către profesori a competențelor socio-emoționale.....	344
VIII.3.1. Interpretarea statistică a datelor din retest obținute prin aplicarea grilei de observare.....	347
VIII.3.2. Testul T pentru compararea rezultatelor obținute de profesori în etapa retestării referitor la identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale prin aplicarea chestionarului.....	352
VIII.4. Rezultate obținute în urma aplicării metodei analizei produselor activității.....	354
<b>Capitolul IX INTERPRETAREA STATISTICĂ COMPARATIVĂ A DATELOR CERCETĂRII OBȚINUTE ÎN PRETEST, POSTTEST ȘI RETEST</b>	
IX.1. Dinamica pe întregul demers investigativ a competențelor socio-emoționale.....	357
IX.2. Teste de varianță ANOVA.....	367
IX.2.1. Rezultate ANOVA pentru eșantionul experimental la nivelul chestionării elevilor în etapele pretest, posttest, retest.....	368
IX.2.2. Rezultate ANOVA pentru eșantionul de control la nivelul chestionării elevilor în etapele pretest, posttest, retest.....	372
IX.2.3. Rezultate ANOVA pentru eșantionul experimental la nivelul grilei de identificare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale în etapele pretest, posttest, retest.....	375
IX.2.4. Rezultate ANOVA pentru eșantionul de control la nivelul grilei de de identificare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale în etapele pretest, posttest, retest.....	379
<b>CONCLUZII.....</b>	<b>391</b>
<b>BIBLIOGRAFIE.....</b>	<b>397</b>
<b>ANEXE.....</b>	<b>404</b>

**Cuvinte-cheie:** inteligență socio-emoțională, competențe socio-emoționale, respect, altruism, responsabilitate, interiorizare, model educațional, educație morală, valori morale, strategie didactică ludică

## INTRODUCERE

În contextul societății postmoderne, informaționale, bazate pe cunoaștere, centrarea pe competențe este o problemă dezbătută în politicile educaționale. Paradigma competențelor valorifică viziunea postmodernă a învățământului în direcția dezvoltării holistice a inteligenței, a ceea ce este capabil să facă elevul cu cunoștințele pe care le posedă. Așadar, competențele socio-emoționale se înscriu în învățarea centrată pe elev, pe capacitatea acestuia de a se adapta în mod autentic vieții sociale, dar și vieții personale, prin raportarea la ceilalți și la sine. Aceste capacități socio-emoționale sunt structuri complexe, transversale sau procedurale ce permit comprehensiunea, modul de funcționare și gestionare a relațiilor umane și individuale.

Relațiile interpersonale pozitive din cadrul grupului-clasă determină un climat socio-afectiv cu consecințe pozitive asupra coeziunii grupului, dar și asupra propriei individualități constituente a grupului, adică asupra relaționării cu sine.

Tema acestei lucrări este circumscrisă contextului abordării transdisciplinare, în care domeniul afectiv are un rol primordial, conjugând preocupări din zona științelor educației, psihologiei dezvoltării și moralei, cu caracter cognitiv, dar și practic-aplicativ.

Din perspectiva psihologiei dezvoltării au fost analizate teoriile formulate de specialiști în ceea ce privește formarea conceptelor morale și cognitive la copii, ca Piaget (1973, 1980), Kohlberg (1958) și Galperin (1952). Mai apoi, analiza a vizat principalele concepte morale și extragerea unor concluzii referitoare la comportamentele elevilor, prin descrierea indicatorilor comportamentali și a itemilor din instrumentele de cercetare.

Din perspectiva conceptelor pedagogice implicate, cercetarea se bazează pe paradigma competențelor, centrată pe învățarea interactivă, cu caracter ludic, abordând conținuturi curriculare specifice educației morale. Am elaborat astfel un program educațional care valorifică elementele de conținut implicând valori morale din Curriculumul disciplinei *Educație civică* (clasa a aIV-a), pornind de la premisele dezvoltării morale la copii (Piaget, 1980) și asimilării cunoștințelor specifice domeniului afectiv (Krathwohl, 1970).

Pornind de la noțiunile teoretice analizate în partea I a tezei, vom dezvolta la nivel de competențe socio-emoționale valorificabile în câmpul educațional două componente ale



inteligenței socio-emoționale interconectate, empatia și acceptarea de sine, care presupune o conștientizare a sinelui, conștientizarea sentimentelor celorlalți, a nevoilor și aspirațiilor acestora.

Formarea-dezvoltarea personalității armonioase a elevilor prin interiorizarea valorilor morale mediate de empatie și inteligență socio-emoțională converge către dobândirea de competențe socio-emoționale utile în activitatea și în viața elevilor, precum manifestarea de comportamente prosociale, stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții etc.

Virtuțile unui act didactic bazat pe comunicarea afectivă a cadrului didactic constituie punctul de plecare în demersul întreprins, având ca vectori unele valori morale precum altruismul, respectul, toleranța, solidaritatea, întrajutorarea ce vor fi antrenate în dobândirea de competențe specifice inteligenței socio-emoționale, precum empatia, încrederea în sine, acceptarea de sine, conștientizarea de sine etc.

John Dewey (1977) a conceptualizat și stabilit unul dintre principiile importante ale educației, și anume principiul legării teoriei de practică, conform căruia noțiunile pur teoretice nu-și găsesc o finalitate, utilitate atât timp cât nu sunt aplicate la nivel practic. Degeaba cunoști la nivel teoretic un anumit concept dacă nu ști la ce îți folosește, cum îl poți utiliza în viața cotidiană și care este valoarea lui în sine. Aceasta presupune o concepție pragmatică asupra educației pe care o promovează, legată prevalent de formarea caracterului și a personalității prin practicarea aptitudinilor, datorită căreia el încearcă să inoveze sistemul de învățământ prin reconsiderarea obiectivelor educației și a modalităților de realizare a ei. Astfel, prin implicarea copilului în activități practice, acesta conștientizează și învață lucrând, făcând anumite lucruri, la început sub formă de joc, iar ulterior prin activități de învățare propriu-zisă, prin contact direct și nemijlocit cu realitatea.

Pornind de la deviza lui, „învățarea prin acțiune într-un cadru social”, John Dewey apreciază că educația morală poate fi făcută fără ajutorul lecțiilor de morală, ci prin „organizarea școlii ca instituție socială, întemeierea metodei de învățare pe libertatea elevului, inițiativa, activitatea personală și creativitatea copilului, cât și predarea cu prioritate a materiilor de studiu legate de viața practică”. Astfel „cea mai bună educație morală se realizează atunci când copilul trăiește sufletește alături de cei cu care muncește” (Albulescu, 2007, pp. 366-367). Ceea ce confirmă și tema tezei noastre, conform căreia *o educație morală autentică și trainică se bazează pe implicarea afectivă a copilului/elevului în actul didactic dobândind în acest fel competențe socio-emoționale valorificabile pozitiv în viața școlară și extrașcolară* (subl.ns.).

Din punct de vedere pedagogic, *educația morală* constituie una dintre principalele dimensiuni ale procesului instructiv-educativ prin care se are în vedere dobândirea conștiinței și conduitei morale, ca expresii ale conștiinței morale teoretice și practice (Cristea, 2017, vol. 4). Ea determină formarea-dezvoltarea laturii relațional-valorice a personalității umane, reflectată în caracter, dimensiune psihologică generală a personalității, echivalentă în plan social și pedagogic, cu morala (educația morală). De aceea, este considerată un fenomen social care se centrează pe anumite particularități specifice (civice, religioase, politice, juridice, profesionale etc.), care formează conținutul educației morale. La baza fenomenului social stau anumite procese sociale și psihice ce implică acțiuni bine definite, reprezentate și interiorizate moral la nivel superior (ca și convingeri morale, susținute cognitiv, afectiv, motivațional și volitiv).

*Dezvoltarea morală* a individului se poate realiza prin formarea conștiinței morale teoretice și a conduitei sau a acțiunii morale, ca expresie a conștiinței morale practice. Conștiința morală are un caracter axiologic, prin analizarea și aprecierea actelor umane, prin raportarea la bine și la rău. Ea este alcătuită din trei părți componente, și anume: latura cognitivă (informații, concepte, principii, judecăți, reprezentări morale); latura afectivă (sentimente morale); latura volitivă (trăsături de voință).

Cele trei laturi ale conștiinței morale se interconexează; la confluența lor, prin acumularea de cunoștințe morale rezultând sentimentele morale ca trăiri autentice afective ale cunoștințelor morale, iar acestea vor funda ulterior ceea ce se numește convingerea sau atitudinea morală. Materializarea convingerilor morale generează acțiuni și fapte morale, manifestate față de sine, precum și față de semenii, întâmplări etc., în consecință, va determina conduita morală. Există astfel deosebire majoră între conștiința morală și legea morală în sensul că „legea morală, ca regulă subiectivă, este externă, iar conștiința morală, ca regulă formală, este internă” (Bunea, 2010, p. 36).

Educația morală abordează personalitatea umană din perspectivă interpersonală, prin care omul interacționează cu ceilalți și din perspectivă intrapersonală prin care relaționează cu el însuși. Ea are izvoare străvechi, încă din Antichitate omul își pune probleme în legătură cu existența sa și cu modul de conviețuire. Astfel, filosofii acordând o importanță deosebită acestui subiect, au ridicat morala la nivel de disciplină științifică, rezultând în acest fel, etica. Deci, etica reprezintă știința care are ca obiect epistemic morala; aceasta implică norme de comportare, conduită, civilizație bine definite și fondate pe înțelepciunea poporului, transmise de-a lungul generațiilor prin viu grai sau prin diverse opere de artă și literare. De aceea, „elementul etic al

activității educaționale trebuie considerat un tot unitar, înglobând conștiința, comportamentul și convingerile morale ale personalității” (Bocoș, 2014, p. 36).

Conținutul acțiunii instructiv-educativ în sensul dobândirii unei moralități dezirabile, constituie principala sursă de formare-dezvoltare a personalității umane determinate de etic, fiind alcătuit din valori morale, norme morale, reguli morale și finalități morale (idealul moral, scopurile morale generale, strategice; obiectivele morale generale, specifice și concrete).

Valorile morale exprimă conceptele axiologice care trebuie să direcționeze întreaga activitate umană în vederea dobândirii unor calități umane, cum ar fi cinstea, dreptatea, bunătatea, sinceritatea etc., dar și a respectării datoriilor față de semenii, comunitate și față de sine însuși.

Lucrarea este structurată în două părți. Prima parte dezvoltă conceptele: inteligență socio-emoțională, competență socio-emoțională, educație morală, valori morale (respect, altruism, responsabilitate), modele comportamentale. Sinteza acestor concepte o reprezintă instrumentele cercetării: chestionarele de identificare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale și grila de observare și monitorizare a competențelor socio-emoționale.

În Capitolul I definim și construim conceptul de inteligență socio-emoțională din perspectivă pedagogică prin analiza unor modele consacrate în literatura de specialitate, și stabilim competențele socio-emoționale valorificabile la nivelul învățământului primar.

În capitolul al II-lea prezentăm o descriere detaliată a specificului educației morale de-a lungul istoriei, insistând asupra conceptului pedagogic fundamental al educației morale definit din perspectiva paradigmei curriculumului și a componentelor sale.

Capitolul al III-lea definește crearea programului educațional VMCSE (valori morale – competențe socio-emoționale), bazat pe folosirea strategiei didactice ludice, pe coroborarea dintre interiorizarea de valori morale (respect, altruism, responsabilitate) și transpunerea acestora la nivel de competențe socio-emoționale (stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții, manifestarea de comportamente prosoziale și manifestarea responsabilității personale).

Partea a doua a lucrării este eprezentată de cercetarea pedagogică experimentală, în care analizăm care este potențialul utilizării sistematice a strategiei didactice ludice în dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor de vârstă școlară mică (10-12 ani). Am aplicat un program educațional, în cadrul disciplinei *Educație civică* .

Am selectat ca eșantion experimental elevi de clasa a IV-a (vârsta cuprinsă între 10-12 ani), pornind de la stadiile de dezvoltare cognitivă și morală (Piaget, 1980) și dezvoltare afectivă (Kohlberg, 1958), cărora le-am aplicat programul educațional. Am realizat analize comparative ale rezultatelor în etapele de pretestare - posttestare - retestare.

Aplicarea sistematică a strategiei didactice ludice în învățământul primar, la disciplina *Educație civică*, având la bază interiorizarea de conținuturi curriculare specifice educației morale și transferarea acestora la nivel de competențe socio-emoționale constituie elementele de originalitate ale acestei lucrări.

Prin aplicarea instrumentelor de cercetare pe întreg lotul de subiecți, am constatat evoluția dezvoltării competențelor socio-emoționale, identificate ca variabile dependente. În acest sens, precizăm următoarele rezultate concludente pentru cercetare:

Variabila 1 (competența socio-emoțională a *stabilirii de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții*) prezintă o creștere cu aproximativ 33% în cazul eșantionului experimental, comparativ cu eșantionul de control, de la etapa pretestării la etapa posttestării și cu 3% de la etapa posttestării la etapa retestării.

Variabila 2 (competența socio-emoțională a *manifestării de comportamente prosociale*) prezintă o creștere cu aproximativ 44% în cazul eșantionului experimental, comparativ cu eșantionul de control, de la etapa pretestării la etapa posttestării și cu 1% de la etapa posttestării la etapa retestării.

Variabila 3 (competența socio-emoțională a *manifestării responsabilității personale*) prezintă o creștere cu aproximativ 27% în cazul eșantionului experimental, comparativ cu eșantionul de control, de la etapa pretestării la etapa posttestării și cu 2% de la etapa posttestării la etapa retestării.

În cazul eșantionului de control, cele trei competențe socio-emoționale au înregistrat creșteri foarte mici sau chiar negative, maximum fiind de 2%.

Rezultatele obținute reliefează faptul că în urma parcurgerii programului educațional bazat pe modelul educațional VMCSE (valori morale - competențe socio-emoționale) și având caracter accentuat ludic, elevii claselor experimentale au înțeles și și-au însușit mult mai bine cunoștințele teoretice despre valorile morale, dar le-au și aplicat în cadrul formal, profesorul pentru învățământ primar fiind „motorul” care a generat acest aspect. În consecință, putem afirma ca eficiența modelului educațional VMCSE (valori morale – competențe socio-

emoționale) a fost dovedită, atât la nivel teoretic, cât și practic-aplicativ, cu condiția ca acesta să fie aplicat cu consecvență și seriozitate.

## **Capitolul I**

### **INTELIGENȚA SOCIO-EMOȚIONALĂ DIN PERSPECTIVĂ PEDAGOGICĂ**

După cum vom constata pe parcursul acestui capitol, există anumite modele și teorii care abordează inteligența socială și inteligența emoțională. Am tratat conceptul de inteligență socio-emoțională din perspectivă pedagogică, stabilind cadrul teoretic de referință în care acționează și interferează inteligențele socială și emoțională. În acest sens, am analizat modele teoretice ale inteligenței sociale din perspectiva a trei autori: Robert Sternberg (1985), Karl Albrecht (2000), Daniel Goleman (2006), dar și modele teoretice ale inteligenței emoționale, din perspectiva unor autori consacrați în literatura de specialitate: Salovey & Mayer (1990), Daniel Goleman (1995), Reuven Bar-On (1997).

Am decis să alegem această abordare, deoarece teoriile inteligenței sociale și inteligenței emoționale statuate la nivel de modele comportamentale, atitudinale, reprezintă una dintre cele mai argumentate științific abordări educaționale cu impact pozitiv asupra societății. Aceste modele ale inteligențelor socială și emoțională convertite la nivel de competențe socio-emoționale, ar trebui să stea la baza multor programe educaționale, asigurând în acest fel succesul sistemului de învățământ.

## **Capitolul II**

### **EDUCAȚIA MORALĂ**

Studiul pedagogiei, și implicit al educației morale, din punct de vedere istoric presupune reliefarea principalelor trăsături definitorii ale celor mai importante curente și idei pedagogice promovate de-a lungul timpului. În acest context, educația morală evoluează permanent din perspectivă istorică și pedagogică, având în vedere cerințele etice impuse de doctrinele sociale, economice și politice, și de paradigmele afirmate în istoria gândirii pedagogice și a instituțiilor educaționale. Pe o linie de continuitate istorică, argumentată la nivel de filozofie a educației putem identifica totuși, în plan teleologic și axiologic faptul că educația morală „are ca scop - în orice context pedagogic și social – formarea profilului moral al personalității și a comportamentului socio-moral al individului” (Albulescu, 2008, p. 43).

Pentru educația morală „preocuparea esențială este îndreptată spre accesibilizarea valorilor și formarea omului prin intermediul acestora, fapt care justifică și efortul pregătirii educatorului” (Opriș, 2012, p. 108).

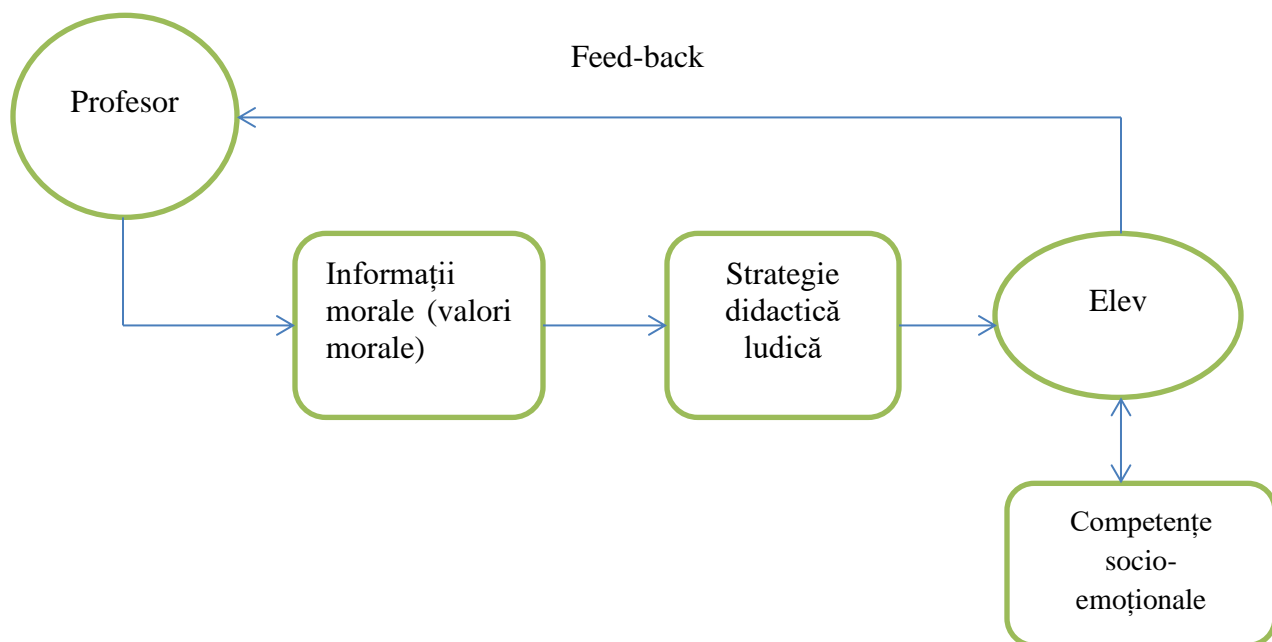
### Capitolul III

## UN MODEL PEDAGOGIC AL CORELAȚIEI DINTRE COMPETENȚELE SOCIO-EMOȚIONALE ȘI VALORILE EDUCAȚIEI MORALE

Dezvoltarea socio-emoțională reprezintă o integrare a teoriilor și modelelor menționate asupra inteligenței sociale și emoționale, și a dezvoltării competențelor aplicate în educație și desăvârșite prin instruire. De aceea, pe baza documentării și cercetării literaturii de specialitate am stabilit un model educațional aflat la interfața competențelor socio-emoționale și a valorilor morale, denumit VMCSE (valori morale – competențe socio-emoționale).

Au fost identificate și analizate competențele socio-emoționale existente în Curriculumul pentru învățământul primar valorificabile la nivelul educației morale, raportate la cele opt competențe-cheie care reglementează cadrul normativ și legislativ al întregului proces de învățământ.

Modelul educațional VMCSE (valori morale – competențe socio-emoționale) este reprezentat schematic în figura III.1.



**Fig. III.1. Modelul educațional VMCSE**

Modelul descrie mecanismul de formare și dezvoltare a competențelor socio-emoționale care pornește de la informațiile morale despre valorile morale transmise de profesor, care cu ajutorul unor strategii didactice accentuat ludice transpune în personalitatea elevului printr-un proces de interiorizare noțiuni, judecăți, raționamente devenind ulterior abilități, competențe

aplicabile în sfera socio-emoționalului. Pe baza acestui model, vom desfășura în partea a II-a cercetarea empirică cu titlul *Dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor de vârstă școlară mică (clasa a IV-a) prin valorificarea conținuturilor educației morale (valorilor morale) în cadrul lecțiilor de Educație civică.*

## **Capitolul IV**

### **DESIGNUL CERCETĂRII**

Ideea centrală a cercetării noastre constă în aceea că valorile morale, precum respectul, altruismul, responsabilitatea etc. pot fi valorificate pentru dezvoltarea de competențe socio-emoționale. De aceea, considerăm de un real folos valorificarea modelului educațional VMCSE, creat și propus de noi, pentru dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin valori morale și utilizând ca strategie didactică activitățile ludice în cadrul lecțiilor de Educație civică la elevii de clasa a IV-a. Educația morală urmărește să formeze și să dezvolte elevilor abilități legate de aplicarea unor norme de conduită în viața cotidiană, manifestarea unor deprinderi de comportament moral-civic și cooperarea cu ceilalți pentru rezolvarea unor sarcini simple de lucru (*Programa școlară pentru disciplina Educație civică, clasele III-IV, O.M.5003/12.12.2014, București, 2014*).

Dezvoltarea competențelor socio-emoționale prin interiorizarea de valori morale dezirabile societății se realizează prin respectarea celorlalți și a opiniilor acestora, altruism, toleranță și considerație față de perspectivele celorlalți, autodisciplină, responsabilitate, autorespect, stimă de sine și autocontrol.

*Scopul cercetării* a constat în stabilirea eficienței aplicării modelului educațional VMCSE pentru dezvoltarea competențelor socio-emoționale la elevii din clasa a IV-a prin interiorizarea valorilor morale în cadrul activităților didactice la disciplina Educație civică.

*Obiectivele cercetării pedagogice* propuse de noi vizează:

- 1) Identificarea rolului predării-învățării valorilor morale în dezvoltarea competențelor socio-emoționale din programa școlară pentru disciplina Educație civică, la clasa a IV-a.
- 2) Evaluarea inițială a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale la elevii din clasa a IV-a.
- 3) Proiectarea modelului educațional VMCSE bazat pe dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin intermediul valorilor morale având ca suport didactic strategiile ludice de predare-învățare a disciplinei Educație civică.

- 4) Implementarea programului de intervenție educațională bazat pe modelul VMCSE de dezvoltare a unor competențe socio-emoționale.
- 5) Evaluarea rezultatelor programului de intervenție bazat pe modelul educațional VMCSE implementat la elevii din clasa a IV-a pentru dezvoltarea competențelor socio-emoționale prin educația morală.
- 6) Valorificarea rezultatelor cercetării în scopul îmbunătățirii practicilor educaționale existente.

*Ipoteza generală:* implementarea unui program de intervenție bazat pe modelul educațional VMCSE (valori morale – competențe socio-emoționale) la disciplina Educație civică (clasa a IV-a) contribuie la dezvoltarea optimă a competențelor socio-emoționale la elevi.

În funcție de ipoteza generală am stabilit următoarele ipoteze specifice:

- 1) Aplicarea unor strategii didactice cu caracter ludic în predarea-învățarea disciplinei Educație civică de către elevii de clasa a IV-a facilitează procesul de interiorizare a valorilor morale – respectul, altruismul, responsabilitatea – contribuind la dezvoltarea competențelor socio-emoționale: stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții, manifestarea de comportamente prosociale, manifestarea responsabilității personale.
- 2) Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a respectului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții.
- 3) Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a altruismului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea comportamentelor prosociale.
- 4) Dacă în cadrul orelor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a responsabilității, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea responsabilității personale.

*Variabila independentă* constă în aplicarea programului educațional bazat pe modelul VMCSE presupunând activități centrate pe dezvoltarea competențelor socio-emoționale prin valori morale în cadrul disciplinei Educație civică (clasa a IV-a). Modelul mai sus menționat este un model conceput pe baza documentării și cercetării literaturii de specialitate.



*Variabilele dependente* sunt reprezentate de competențele socio-emoționale ale elevilor din clasa a IV-a constând în:

1. Stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții.
2. Manifestarea de comportamente prosociale prin manifestarea de atitudini pozitive și de întraajutorare față de ceilalți.
3. Manifestarea responsabilității personale care reglementează relațiile cu ceilalți oameni.

Au fost selectate elemente de conținut prezente în *Programa școlară pentru disciplina Educație civică, clasele III-IV*, aria curriculară *Om și societate*, domeniul *Raporturile noastre cu lucrurile și ființele*, sunt *Valorile morale*: bine/ rău, altruism/ egoism, cinste/necinste, respect/ lipsă de respect, responsabilitate/ lipsă de responsabilitate, solidaritate/ lipsă de solidaritate. Acestea au fost aplicate pe un eșantion experimental alcătuit din 105 subiecți, elevi de clasa a IV-a, de la Școala Gimnazială „Mircea ce Bătrân” din Pitești. Programul de intervenție formativ s-a derulat în semestrul al II-lea, anul școlar 2018-2019. Pentru evidențierea rezultatelor programului formativ implementat, s-a făcut comparație cu eșantionul de control alcătuit din 90 subiecți.

Metodele și instrumentele de cercetare au fost: ancheta pe bază de chestionar, testarea, observarea și metoda analizei produselor activității. Așadar, au fost aplicate celor două loturi de subiecți, chestionare de identificare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale, grile de observare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale, teste de progres privind nivelul de interiorizare a valorilor morale și compuneri/ eseuri din care au fost extrase informații prețioase privitoare la trăinicia și aplicabilitatea cunoștințelor însușite în lecțiile de Educație civică.

Prelucrarea și interpretarea datelor a fost realizată cu ajutorul programului SPSS Statistics.

## **Capitolul V**

### **ETAPA PREEXPERIMENTALĂ**

A vizat validarea chestionarului aplicabil loturilor de subiecți de-a lungul întregului demers investigativ în scopul identificării nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale. De asemenea, au fost utilizate instrumentele cercetării, chestionarul și grila de observare a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale ale elevilor, pentru a se putea face comparații în ceea ce privește progresul acestora. Ulterior, aceste date au fost analizate și interpretate din punct de vedere statistic, prin aplicarea testelor Levene și t.

Obiectivele vizate în etapa preexperimentală au fost:

- elaborarea chestionarului prin care sunt identificate comportamente care relevă nivelul de dezvoltare a competențelor socio-emoționale;
- validarea chestionarului prin care sunt identificate comportamente care relevă nivelul de dezvoltare a competențelor socio-emoționale;
- aplicarea chestionarului prin care sunt identificate comportamente care relevă nivelul de dezvoltare a competențelor socio-emoționale în vederea pretestării subiecților;
- aplicarea grilei de observare pentru identificarea nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale.

## **Capitolul VI**

### **ETAPA EXPERIMENTALĂ**

A constat în implementarea programului de intervenție la clasele experimentale prin efectuarea de activități didactice cu un puternic accent activizator, utilizându-se prevalent strategii didactice ludice. Au fost utilizate jocuri didactice precum „Consecințele”, „Țapul și șarpele”, „Ce mă ajută când mă simt...” etc., în care au fost antrenate emoțiile copiilor și au fost diducate situații cu privire la gestionarea unor emoții care generează stări tensionante. Au fost valorizate astfel cele trei valori morale supuse cercetării: respectul, altruismul, responsabilitatea, regăsite la nivelul competențelor socio-emoționale ca: stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții, manifestarea de comportamente prosociale și manifestarea responsabilității personale.

Experimentul formativ a urmărit îndeplinirea următoarelor obiective:

- Aplicarea modelului educațional VMCSE bazat pe interiorizarea de valori morale în scopul dezvoltării competențelor socio-emoționale, identificate ca și competențe specifice din programa școlară la disciplina Educație civică, clasa a IV-a.
- Efectuarea de activități didactice cu conținut bazat pe valorile morale, precum respectul, altruismul și responsabilitatea.
- Aplicarea unor teste de progres privind valorile morale implicate în dezvoltarea competențelor socio-emoționale după intervenția programului formativ.
- Identificarea unor comportamente antisociale la elevi și prevenirea sau înlăturarea acestora prin responsabilizare și conștientizare.
- Promovarea de comportamente prosociale având ca fundament valorile morale ale respectului, altruismului, responsabilității.

## **Capitolul VII**

### **ETAPA POSTEXPERIMENTALĂ**

Obiectivele etapei postexperimentale au vizat aplicarea instrumentelor de măsurare a nivelului competențelor socio-emoționale ale elevilor; studierea efectelor produse prin implementarea programului educațional, la elevii din eșantionul experimental și realizarea de analize comparative între rezultatele elevilor din cele două eșantioane obținute în etapa preexperimentală.

Astfel, după încheierea programului de intervenție am aplicat atât de teste de progres pentru a determina nivelul de interiorizare a valorilor morale investigate, cât și posttestul elevilor din ambele eșantioane, cel de control și cel experimental, constând în completarea chestionarelor de către elevi și a grilelor de evaluare de către profesori. În acest sens, în cazul chestionării elevilor, la momentul respectiv, din 105 lotul stabilit inițial, au participat 102 subiecți la eșantionul experimental, 3 subiecți au lipsit și 88 subiecți la eșantionul de control din cei 90 stabiliți inițial, întrucât 2 subiecți au lipsit. În cazul observării de către cadrul didactic, lotul a fost compus din 105 subiecți la eșantionul experimental și 90 subiecți la eșantionul de control. Cele două instrumente au fost aplicate în zile diferite.

În ceea ce privește etapa postexperimentală scopul propus a fost identificarea măsurii în care programul educațional realizat, bazat pe utilizarea strategiei ludice de instruire, este funcțional în vederea dezvoltării competențelor socio-emoționale prin interiorizarea de valori morale.

Rezultatele obținute relevă o dezvoltare semnificativă a competențelor socio-emoționale identificate la nivelul celor trei variabile dependente, rezultate ce vor fi detaliate în capitolul IX.

Menționăm faptul că în acest capitol am testat și gradul de interiorizare și aplicare a valorilor morale, prin aplicarea unui test de progres după fiecare grup de lecții, cu scopul de a determina măsura în care elevii au înțeles, au asimilat și au interiorizat noțiunile referitoare la valorile morale.

## **Capitolul VIII**

### **ETAPA DE RETESTARE**

Obiectivele etapei postexperimentale au vizat verificarea nivelului competențelor socio-emoționale ale elevilor din eșantionul experimental și eșantionului de control, după o anumită perioadă de timp (trei săptămâni) pentru a vedea trăinicia dezvoltării lor; cercetarea calitativă a produselor activității elevilor (compunerii) în vederea determinării trăinicie și autenticității

cunoștințelor elevilor referitoare la valorile morale studiate (respect, altruism, responsabilitate); stabilirea conexiunii între programul educațional implementat și durabilitatea în timp a achizițiilor elevilor, în termeni de competențe specifice socio-emoționale.

S-au evidențiat și în această etapă, prin intermediul cercetării compunerii, subiecții eșantionului experimental, care au obținut un punctaj mai mare comparativ cu subiecții eșantionului de control, 7,57 puncte comparativ cu 5,36 puncte.

De asemenea, s-a constatat și o creștere nesemnificativă a nivelului de dezvoltare a competențelor socio-emoționale, aproximativ 2% - 3%, probabil din cauza perioadei reduse dintre cele două etape experimentale, posttest și retest.

## **Capitolul IX INTERPRETAREA STATISTICĂ COMPARATIVĂ A DATELOR CERCETĂRII OBȚINUTE ÎN PRETEST, POSTTEST ȘI RETEST**

Pentru obținerea unei imagini de ansamblu asupra întregii cercetări au fost centralizate toate datele din cele trei etape experimentale, pretest, posttest și retest, în scopul evidențierii evoluției dezvoltării competențelor socio-emoționale studiate, atât la nivelul elevilor, prin chestionare, cât și la nivelul profesorilor, prin completarea grilei de observare (Tabel X.1. și Tabel IX.2.). Așadar, în cele ce urmează, vom face o analiză comparativă grafică pe orizontală și pe verticală a tuturor rezultatelor obținute, respectiv între etapele experimentale și fiecare categorie eșantionată, și pe fiecare variabilă (competență socio-emoțională) luată separat pe fiecare categorie eșantionată supusă fiecărei etape experimentale.

**Tabelul IX.1. Rezultate comparative obținute în etapele de pretestare – posttestare – retestare de cele două eșantioane la nivelul chestionării elevilor**

Variabila	Etape	Categorია eșantionului				Diferența Eșantion experimental – Eșantion de control (%)
		Eșantion de control (%)	Diferența dintre etape (%)	Eșantion experimental (%)	Diferența dintre etape (%)	
Variabila 1	Pretest	31,85	-	28,88	-	-2,97
	Posttest	29,54	-2,31	62,74	33,86	33,2
	Retest	31,39	1,85	65,34	2,6	33,95
Variabila 2	Pretest	21,11	-	24,12	-	3,01
	Posttest	22,72	1,61	66,66	42,54	43,94
	Retest	20,93	-1,79	67,32	0,66	46,39
Variabila 3	Pretest	25,18	-	26,34	-	1,16

	Posttest	26,13	0,95	52,94	26,66	26,81
	Retest	27,90	1,77	54,45	1,51	26,55

Din tabelul IX.1. se observă în cazul *eșantionului de control* în ceea ce privește *variabila 1* o ușoară descreștere din posttest față de pretest și o creștere ne semnificativă în retest față de posttest (31,85% - 29,54% – 31,39%). În ceea ce privește *variabila 2* se observă o creștere ne semnificativă în posttest față de pretest și o scădere în retest față de posttest (21,11% - 22,72% - 20,93%), iar în ceea ce privește *variabila 3* se observă o creștere ne semnificativă atât din pretest în posttest, cât și din posttest în retest (25,18% - 26,13% - 27,90%).

În cazul *eșantionului experimental* în ceea ce privește *variabila 1* se observă o creștere semnificativă din pretest în posttest (cu aproximativ 34%) și o ușoară creștere din posttest în retest (cu aproximativ 3%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 28,88% - 62,74% - 65,34%. În ceea ce privește *variabila 2* se observă, de asemenea, o creștere semnificativă din pretest în posttest (aproximativ 42%) și o creștere ne semnificativă din posttest în retest (aproximativ 1%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 24,12% - 66,66% - 67,32%. Iar în ceea ce privește cea de-a *treia variabilă* se observă o creștere semnificativă din pretest în posttest (cu aproximativ 27%) și o creștere ne semnificativă din posttest în retest (aproximativ 2%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 26,34% - 52,94% - 54,45%.

În baza rezultatelor înregistrate în Tabelul IX.1, vom face o analiză comparativă a datelor obținute în pretest cu cele obținute în posttest, de ambele loturi de subiecți, pentru a putea constata existența sau inexistența progresului înregistrat în urma aplicării programului de intervenție. În acest sens, pe fiecare variabilă separată, identificată în calitate de competență socio-emoțională, vom releva și ilustra acest aspect, urmând a verifica și confirmarea sau infirmarea ipotezelor de cercetare.

Variabila 1 corespunde competenței socio-emoționale a *stabilirii de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 2: Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a respectului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții.

Variabila 2 corespunde competenței socio-emoționale a *manifestării de comportamente prosociale* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 3: Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în

predarea-învățarea valorii morale a altruismului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea comportamentelor prosociale.

Variabila 3 corespunde competenței socio-emoționale a *manifestării responsabilității personale* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 4: Dacă în cadrul orelor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a responsabilității, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea responsabilității personale.

La nivelul *grilei de observare* completată de cadrele didactice și centralizată în tabelul IX.2., dinamica competențelor socio-emoționale este redată în cele ce urmează.

**Tabelul IX.2. Rezultate comparative obținute în etapele de pretestare – posttestare – retestare de cele două eșantioane prin utilizarea grilei de observare**

Variabila	Etape	Categorია eșantionului				Diferența Eșantion experimental – Eșantion de control (%)
		Eșantion de control (%)	Diferența dintre etape (%)	Eșantion experimental (%)	Diferența dintre etape (%)	
Variabila 1	Pretest	24,81	-	25,07	-	0,26
	Posttest	26,66	1,85	52,38	27,31	25,72
	Retest	27,77	1,11	57,14	4,76	29,37
Variabila 2	Pretest	16,29	-	18,73	-	2,44
	Posttest	18,88	2,59	43,80	25,07	24,92
	Retest	20	1,12	48,57	4,77	28,57
Variabila 3	Pretest	25,92	-	19,36	-	-6,56
	Posttest	27,77	1,85	50,47	31,11	22,7
	Retest	28,88	1,11	55,23	4,76	26,35

Din tabelul IX.2. se observă în cazul *eșantionului de control* în ceea ce privește *variabila 1* o creștere ne semnificativă atât între pretest și posttest, cât și între posttest și retest (24,81% - 26,66% - 27,77%). În ceea ce privește *variabila 2* se observă, de asemenea, o creștere ne semnificativă între pretest și posttest, dar și între posttest și retest (16,29% - 18,88% - 20%). Iar în ceea ce privește *cea de-a treia variabilă* se observă o creștere ne semnificativă între pretest și posttest, dar și între posttest și retest (25,92% - 27,77% - 28,88%).

În cazul *eșantionului experimental* în ceea ce privește *variabila 1* se observă o creștere semnificativă din pretest în posttest (cu aproximativ 27%) și o ușoară creștere din posttest în retest (cu aproximativ 5%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 25,07% - 52,38% - 57,14%. În ceea ce privește *variabila 2* se observă, de asemenea, o creștere semnificativă din pretest în posttest (aproximativ 25%) și o creștere ne semnificativă din posttest în retest (cu

aproximativ 5%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 18,73% - 43,80% - 48,57%. Iar în ceea ce privește cea de-a treia variabilă se observă o creștere semnificativă din pretest în posttest (cu aproximativ 31%) și o creștere ne semnificativă din posttest în retest (aproximativ 5%). Procentajele obținute în cele trei etape sunt: 19,36% - 50,47% - 55,23%.

În baza rezultatelor înregistrate în Tabelul IX.2, vom face o analiză comparativă a datelor obținute în pretest cu cele obținute în posttest, de ambele loturi de subiecți, pentru a putea constata existența sau inexistența progresului înregistrat în urma aplicării programului de intervenție. În acest sens, pe fiecare variabilă separată, identificată în calitate de competență socio-emoțională, vom releva și ilustra acest aspect, urmând a verifica și confirmarea sau infirmarea ipotezelor de cercetare.

Variabila 1 corespunde competenței socio-emoționale a *stabilirii de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 2, prin aplicarea grilei de observare: Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a respectului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții.

Variabila 2 corespunde competenței socio-emoționale a *manifestării de comportamente prosociale* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 3, prin aplicarea grilei de observare: Dacă în cadrul lecțiilor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a altruismului, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea comportamentelor prosociale.

Variabila 3 corespunde competenței socio-emoționale a *manifestării responsabilității personale* și vizează verificarea ipotezei specifice nr. 4, prin aplicarea grilei de observare: Dacă în cadrul orelor de Educație civică din învățământul primar (clasa a IV-a) se utilizează strategii didactice accentuat ludice în predarea-învățarea valorii morale a responsabilității, atunci aceasta va fi interiorizată, contribuind la dezvoltarea competenței socio-emoționale manifestarea responsabilității personale.

Din rezultatele obținute mai sus, putem conchide că ipoteza generală cât și ipotezele specifice s-au validat, deci modelul educațional VMCSE și-a dovedit eficiența.

## CONCLUZII

Cercetarea empirică *Dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale elevilor de vârstă școlară mică (clasa a IV-a) prin valorificarea conținuturilor educației morale (valorile morale) în cadrul lecțiilor de Educație civică* constituie o temă cu o profundă importanță deoarece reunește două domenii care suscită interesul cercetătorilor: educația morală și competențele aferente zonei socio-emoționalului.

Modelul educațional VMCSSE (valori morale - competențe socio-emoționale) bazat pe dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală creat, cu aplicabilitate extinsă și verificată, poate fi implementat la nivelul învățământului primar, atât pe orizontală, la clasa a IV-a, cât și pe verticală, la celelalte clase din ciclul primar, încât să se asigure diferența specifică între niveluri, prin conținuturi și lecții noi, prin amplificarea gradului de dificultate a sarcinilor, dar și prin crearea de strategii didactice cu caracter ludic care să conducă la dezvoltarea și perfecționarea ulterioară a competențelor socio-emoționale. Competențele socio-emoționale permit angajarea și ajustarea permanentă a parcursului educațional individual, care devine durabil și conștient, consolidându-se în acest mod personalitatea elevului.

Elementul de noutate îl reprezintă aplicarea unui program educațional având drept cadru de desfășurare activități didactice accentuat ludice care susțin procesul de interiorizare a valorilor morale (respect, altruism, responsabilitate) și transpunerea lor la nivel de competențe socio-emoționale (stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții, manifestarea de comportamente prosociale și manifestarea responsabilității personale). În acest context, am analizat competențele specifice tuturor disciplinelor de învățământ întrucât conțin elemente specifice domeniului afectiv, dar am ales ca puncte de plecare competențele specifice disciplinei Educație civică (clasa a IV-a).

Analizele comparative realizate au evidențiat corepondențe între stadiile de dezvoltare morală, descrise în lucrările lui Piaget, Kohlberg ș.a., coroborate cu procesul de interiorizare a noțiunilor mintale, teorie formulată de Galperin și taxonomia domeniului afectiv formulată de Krathwohl.

Competențele socio-emoționale urmărite (stabilirea de relații pozitive cu copiii de vârstă apropiată și cu adulții, manifestarea de comportamente prosociale și manifestarea responsabilității personale) se regăsesc în calitate de competențe specifice în programa pentru disciplina Educație civică (Clasa a IV-a), acestea fiind transpuse în itemi și indicatori comportamentali în cadrul instrumentelor cercetării.



Correspondențele stabilite între indicatorii comportamentali constituenți ai grilei de observare și competențele specifice, cât și între itemii chestionarelor și competențele specifice, din programa școlară pentru disciplina Educație civică, au furnizat date importante asupra eficienței programului educațional propus.

Aplicând strategia didactică accentuat ludică în cadrul lecțiilor de Educație civică, comportamentul elevilor se poate modifica, îmbunătăți, căpăta valențe pozitive, autentice, iar prezentarea valorilor/ noțiunilor morale într-o manieră nouă, inedită, relaxată, ludică determină înțelegerea și interiorizarea mult mai facilă și inteligibilă pentru elevul de 10-12 ani. Aceasta prezentând avantaje multiple și determinând reacții pozitive în conduita elevului manifestate la nivel formal sau nonformal, cât și informal. Exemplul profesorului pentru învățământ primar încurajează elevul în aplicarea cunoștințelor dobândite la disciplina Educație civică.

În ansamblu, programul educațional creat asigură o dezvoltare a competențelor socio-emoționale studiate cuprinsă între 25% și 44% prin valorificarea conținuturilor educației morale, coroborată cu instruirea bazată pe strategii didactice accentuat ludice. Aceste rezultate dovedesc eficacitatea programului propus de noi și confirmă ipoteza generală a cercetării: *Implementarea unui program de intervenție bazat pe modelul educațional VMCSSE la disciplina Educație civică (clasa a IV-a) contribuie la dezvoltarea optimă a competențelor socio-emoționale la elevi.*

La finalul demersului de cercetare și în baza tuturor rezultatelor obținute pe baza programului SPSS Statistics în capitoul anterior, putem concluziona că ipotezele cercetării s-au confirmat, cu alte cuvinte modelul educațional bazat pe dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală, VMCSSE și susținut prin strategii didactice cu caracter ludic este eficient, cu condiția ca acesta să fie aplicat frecvent în cadrul orelor de educație civică (conform tabelelor de analiză de varianță ANOVA, vezi tablele X.5., X.9., X.13., X.17.). Așadar, aplicarea unor strategii didactice cu caracter ludic facilitează procesul de interiorizare a valorilor morale dezvoltând competențele socio-emoționale în cadrul disciplinei Educație civică la elevii de clasa a IV-a. Prin intermediul strategiilor didactice cu caracter ludic activitățile de învățare devin mai puțin monotone și chiar mai puțin dificile datorită implicării activ-participative a celor doi actori educaționali.

În urma aplicării Testului t în fiecare dintre etapele cercetării între cele două populații statistice (eșantion de control, eșantion experimental) s-a constatat faptul că există diferențe majore în ceea ce privește dezvoltarea de competențe socio-emoționale prin educația morală, prin interiorizarea de valori morale precum respectul, altruismul și responsabilitatea.

Menționăm faptul că pe întreg parcursul cercetării experimentale, cadrele didactice au avut misiunea de a le aminti zilnic, la începutul programului, dar și la sfârșitul acestuia că se află în perioada dedicată valorii morale a respectului, altruismului, responsabilității.

Pe parcursul întregului demers investigativ la nivelul întregului semestru și a observării comportamentului elevilor, dar și a cadrelor didactice am constatat următoarele:

1. Inexistența, uneori, a orelor de educație civică, cadrele didactice preferând să facă în cadrul acestora ore de matematică sau limba și literatură română, în vederea pregătirii pentru concursuri sau evaluări naționale.
2. Existența unor situații conflictuale generată de cauze puerile în fiecare grup-clasă experimentală, apărute, de obicei între băieți, care generează la nivelul întregii clase o stare tensionată.
3. Cadrele didactice nu elimină definitiv conflitele apărute, doar le estompează temporar prin amenințarea elevilor cu scăderea notei la purtare, prin ridicarea tonului vocii, prin pedepsirea elevilor și scoaterea acestora pe hol, în fața ușii, prin chemarea domnului director. Gestionarea comportamentului problematic este un subiect pe care învățătorii, fie nu îl cunosc, fie nu doresc să îl abordeze așa cum se cuvine pentru a putea preveni situații conflictuale și stări tensionate la nivelul clasei de elevi.
4. Îmbunătățirea comportamentului elevilor „dificili” prin purtarea de discuții individuale, prin explicarea unor aspecte de viață elementare, dar sub o formă nonagresivă, chiar afectivă am putea spune, prin ceea ce spuneam la începutul tezei despre A ÎNVĂȚA SĂ SIMȚI, sintagma metaforică a introspecției, autorefecției, capabilă să valorizeze și să valorifice personalitatea umană în conviețuirea cu ceilalți, dar și cu sine. Acest lucru ar trebui să fie valorificat, „învățarea simțirii” pentru ca în jurul conceptului de afectivitate, ce presupune cunoaștere și implicare socio-emoțională în interrelaționarea umană, interpersonală și intrapersonală să se producă dezvoltarea armonioasă a personalității elevilor.

Considerăm de o importanță covârșitoare efectuarea orelor de educație civică prin intermediul strategiilor didactice cu caracter preponderent ludic, deoarece elevii se simt mult mai relaxați, nu percep asimilarea cunoștințelor ca pe o corvoadă, simt că li se acordă o mare atenție. Desigur că în acest sens un rol hotărâtor îl joacă învățătorul, cadrul didactic, exemplul oferit de el, mai ales prin comportamentul propriu. Complexitatea interacțiunilor umane, elev-elev, elev-profesor, determină reluarea permanentă a verbalizării și asimilării de cunoștințe, informații cu

privirea la necesitatea și utilitatea valorilor morale și sociale, la dezvoltarea de competențe socio-emoționale.

Cadrul didactic, profesorul din învățământul primar este cheia succesului și a valorii profesionale și mai ales morale a elevului, este un deschizător de drumuri în cariera personală a celor ce îi urmăresc reacțiile, personalitatea, calitățile personale și profesionale. Acesta ar trebui să adopte tactici care nu pun accentul pe controlul extrinsec, pe autoritate verbală, pe coerciție, în detrimentul controlului intrinsec, bazat pe observație, explicație și conversație autentică, afectivă, noncognitivă. Elevii sunt ființe umane care trebuie tratate cu respect și afecțiune, considerate personalități în devenire, iar nu percepute ca „obiecte” aducătoare de capital financiar, procesul de învățământ realizându-se astfel pur mecanicist.

Referitor la aspectele învățării de conținuturi precum valorile morale, promovate prin jocuri didactice necesită mai puțin efort de asimilare și interiorizare, iar responsabilitatea implicării în efectuarea sarcinilor jocului conduce la educație adevărată și trainică. Activitățile cu caracter ludic constituie contexte educaționale cu care elevii rezonază mult mai bine, se exprimă într-un mod dezinvolt, lipsit de inhibiții, facilitează cooperarea și întrajutorarea între elevi, facilitează aplicarea și respectarea regulilor jocului, ceea ce poate fi extrapolat și în afara contextului ludic, în viața cotidiană.

În ceea ce privește *limitele* cercetării putem menționa perioada mai scurtă în care s-a efectuat și s-a aplicat programul educațional, acuratețea datelor furnizate de cadrele didactice, numărul mai mic de subiecți, eșantionarea inegală raportată la numărul de clase a IV-a, subiectivismul cadrelor didactice în ceea ce privește aplicarea valorilor morale însușite, timpul insuficient pentru observarea atentă a tuturor subiecților.

Recomandările pe care le propunem cu privire la continuarea demersurilor investigative și pentru practica educațională constă în:

- Punerea accentului pe promovarea valorilor morale și sociale, și transferarea acestora la nivel de competențe socio-emoționale (abilități pozitive de interacțiune și relaționare) și mai puțin pe eliminarea comportamentelor indezirabile.
- Formarea și dezvoltarea personalității elevilor prin promovarea valorilor morale și a competențelor socio-emoționale, astfel reducându-se numărul problemelor zilnice care au nevoie de intervenția profesorului pentru învățământul primar și de găsirea unor soluții imediate, dar fără ecou în timp.

- Eficientizarea actului didactic și implicit a competențelor socio-emoționale ce se doresc a fi dezvoltate, în ceea ce privește modelarea comportamentului elevilor, prin aplicarea exemplului personal, prin respectarea individualității fiecăruia și a opiniilor acestora.
- Introducerea unui număr mai mare de ore în planul-cadru de învățământ la ciclul primar pentru aria curriculară *Om și societate* sau prin intermediul disciplinelor opționale.
- Aplicarea strategiilor didactice accentuate ludic, cu un mare potențial activizator, alături de procedee didactice precum conversația euristică, dezbaterea, explicația, brainstorming-ul etc., determină o abordare eficientă a procesului de asimilare a valorilor socio-morale și a competențelor socio-emoționale, dar și atingerea unor obiective lipsite de superficialitate, consistente și viabile.
- Prin dezvoltarea de competențe socio-emoționale pot fi soluționate problemele legate de comportamentele indezirabile ale elevilor prin apelul la încredere, la bunăvoință, care-i oferă elevului un mod de exprimare liberă și securizantă, determinând în acest fel o atitudine responsabilă și autentică.
- Așa cum preciza Alfie Kohn (2014, pp. 220-221) în cartea sa *Pedepsiți prin recompense*, «această încredere pune în mișcare ceva ce am putea numi un cerc „promițător”: cu cât avem mai mare încredere, cu atât mai mult copilul se va ridica la înălțimea acelei încrederi (...). O atitudine respectuoasă, și nu una constrângătoare, angajamentul de a lucra cu copiii / elevii pentru a le dezvolta capacitatea de a se comporta frumos, deschiderea de a afla ce a mers prost și de a rezolva acel lucru împreună – toate acestea conduc la o abordare care nu numai că e mai plăcută, dar are și șanse mai mari de a da rezultate de durată».
- Sănătatea emoțională a unui elev se menține atunci când acesta trăiește într-un mediu călduros, iubitor și plin de respect, atât din partea profesorului, cât și din partea colectivului (clasei) de elevi.

Ca direcții de dezvoltare a cercetării în viitor putem preciza că există și alte strategii de dezvoltare a competențelor socio-emoționale, nu doar cele cu caracter ludic, cum ar fi de exemplu, strategii didactice bazate pe învățarea experiențială sau prin implicarea în proiecte dezvoltate împreună cu părinții, intervenții nepolarizate valoric din partea părinților.

## **Bibliografie selectivă**

Albrecht, Karl, *Social Intelligence – The new science of success*, Published by Jossey-Bass A Wiley Imprint, 2006

Albulescu, Ion, *Doctrina pedagogică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2007

Albulescu, Ion, *Morală și educație*. Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008

Albulescu, Ion, *Pragmatica predării. Activitatea profesorului între rutină și creativitate*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008

Bar-On, Reuven, Parker, D.A. James, (coord.), 2000, trad. Cork, A., *Manual de inteligență emoțională. Teorie, dezvoltare, evaluare și aplicații în viața de familie, la școală și la locul de muncă*, Editura Curtea Veche, București, 2011

Bocoș, Mușata, (coord.), *Dicționar praxiologic de pedagogie, vol. I*, Editura Paralela 45, Pitești, 2016;

Bocoș, Mușata, (coord.), *Dicționar praxiologic de pedagogie, vol. III*, Editura Paralela45, Pitești, 2017

Bontaș, Ioan, *Tratat de pedagogie*, Editura Bic All, București, 2007

Bunea, Ioan, *Fenomenologia conștiinței morale*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010

Caruso, David, Salovey, Peter, 2004, trad. Xenofont, M., *Inteligența Emoțională. Cum să dezvolți și să folosești principiile esențiale ale conducerii cu ajutorul inteligenței emoționale*, Editura BusinessTech International, București, 2012

Catalano, Horațiu, Rodica Brăniștean, în Catalano, Horațiu, Albulescu, Ion, *Didactica jocurilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2019

Cattell, Raymond, *Theory of fluid and crystallized intelligence: A critical experiment. Journal of Educational Psychology*, 54(1), 1963, 1-22. <http://dx.doi.org/10.1037/>. Accesat: 12. 07. 2018

Cerghit, Ioan, *Metode de învățământ*, Editura Polirom, Iași, 2006

Cristea, Sorin, *Concepte fundamentale în pedagogie, vol. 4, Conținuturile și formele generale ale educației*, Didactica Publishing House, București, 2017

Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, Editura Litera International, Chișinău-București, 2000

Cristea, Sorin, *Dicționar enciclopedic de pedagogie, vol. I*, Editura Didactica Publishing House, București, 2015

Cristea, Sorin, *Teorii ale învățării. Modele de instruire*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2005

Cucoș, Constantin, *Pedagogie*, ed. a III-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2014

Darwin, Charles, *Originea speciilor*, Editura Beladi, Craiova, 2007

Dewey, John, *Trei scrieri despre educație: Copilul și curriculum-ul; Școala și societatea; Experiență și educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977

Dicționarul explicativ al limbii române, Disponibil la: <https://dexonline.ro/>. Accesat: 13 iunie 2018

Dulamă, Maria Eliza, *Despre competențe. Teorie și practică*, Editura Presa Univeritară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011

Durkheim, Emile, *Educație și sociologie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980

Enăchescu, Constantin, *Tratat de psihologie morală*, Editura Polirom, Iași, 2008

Ezechil, Liliana, Neașu, Mihaela, *Vademecum în educația europeană. Ghid de practică pedagogică*, Editura Paralela45, Pitești, 2007

Gagne, Robert, Briggs, Leslie, *Principii de design al instruirii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977

Galperin, I. Piotr, *Studii de psihologia învățării*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975

Gardner, Howard, *Inteligențe multiple. Noi orizonturi*, Editura Sigma, București, 2015

Glava, Adina, Glava Cătălin, în Catalano, Horațiu, Albușescu, Ion, coord., *Pedagogia jocului și a activităților ludice*, Editura Didactică și pedagogică, București, 2018

Glava, Adina, *Metacogniția și optimizarea învățării- Aplicații în învățământul superior*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009

Goleman, Daniel, *Inteligența emoțională în Leadership*, Editura Curtea Veche, București, 2007

Goleman, Daniel, *Inteligența emoțională*, Editura Curtea Veche, București, 2008

Goleman, Daniel, *Inteligența socială*, Editura Curtea Veche, București, 2007

Goleman, Daniel, *Creierul și inteligența emoțională*, Editura Curtea Veche, București, 2016

Golu, Mihai, *Bazele psihologiei generale*, Editura Universitară, București, 2005

Jeder, Daniela, *Niveluri ale moralității și educației morale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2006

Krathwohl, D.R.; Bloom, B.S., *Taxonomie des objectifs pedagogiques: domaine affectif*, vol. 2, Ed. Education nouvelle, Montreal, 1970

Labăr, Adrian, Vicențiu, *SPSS pentru științele educației*, Editura Polirom, Iași, 2008

Manolescu, Marin, (coord.) *Ghidul metodologic de evaluare a copilului din clasa pregătitoare*, variantă de lucru, București, 2016

- Marin, Călin, *Datoria morală și procesul educației*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1978
- Marin, Călin, *Filosofia educației*, Editura Aramis, București, 2001
- Opriș, Dorin, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2012
- Piaget, Jean, *Psihologia inteligenței*, Editura Științifică, București, 1998
- Piaget, Jean, *Judecata morală la copil*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980
- Salovey, Peter, Mayer, John D., *Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185- 211, Baywood Publishing Company, New York, 1990
- Savu-Cristescu, Maria, *Didactica educației morale. Demersuri metodologice pentru învățământul primar și preșcolar*, Editura Universitară, București, 2014
- Sbanca, Angela, *Dimensiunea afectivă a relației învățător-elev. Premisă a asigurării climatului stimulativ pentru activitatea de învățare*, Editura Rovimed, Bacău, 2013
- Stere, Ernest, *Din istoria doctrinelor morale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975
- Sternberg, Robert, *A triarchic theory of human intelligence*, Cambridge University Press, 1985
- Stroe, Marcus, *Empatie și personalitate*, Editura Atos, București, 1997
- Zlate, Mielu, *Fundamentele psihologiei*, Editura Polirom, Iași, 2000

### **Documente curriculare**

- Metodologia de aplicare a planurilor-cadru de învățământ pentru învățământul primar, Anexa 7 la OMEN nr.3371, din 12.03.2013).
- Planul-cadru de învățământ pentru învățământul primar, ANEXA 1 la OMEN nr.3371 din 12.03.2013*
- Programa școlară pentru disciplina *Educație civică*, Clasele a III-a – a IV-a, Anexa nr.2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 5003/02.12.2014
- Repere pentru proiectarea și actualizarea curriculumului național, *Document de politici educaționale*, Institutul de Științe ale Educației, Mai 2016).